

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/105152>

Please be advised that this information was generated on 2019-03-21 and may be subject to change.

Agnes van Heilsbach

(Wassenberg, 1597 – Roermond, 1640)

Agnes van Heilsbach werd geboren in Wassenberg in het hertogdom Gulik, een plaatsje niet ver van Roermond. Vermoedelijk kwam zij uit een betrekkelijk welgesteld milieu. Over haar opleiding is weinig bekend, behalve dat zij als novice in een cisterciënzerinnenklooster te Keulen enige tijd Latijn leerde. Reeds voor haar intrede in dit klooster probeerde Agnes haar leven geheel aan God te wijden. Mogelijk oriënteerde zij zich daarbij op de bestaanswijze van geestelijke maagden, die zij in de jezuitenkerk te Roermond had opgemerkt. Daar toog zij regelmatig heen om te biechten. Geestelijke maagden waren geen kloosterlingen, maar ook geen 'echte' leken. Zij leidden in de wereld een religieus bestaan, dat de katholieke kerk echter niet als een religieuze staat erkende. Geestelijke maagden eerbiedigden de evangelische raden van gehoorzaamheid, armoede en kuisheid, doorgaans zonder daartoe geloften af te leggen. Behalve aan religieuze oefeningen wijdden zij zich vaak ook aan actief apostolaat en caritas.

Aanvankelijk wilde Agnes van Heilsbach geen geestelijke maagd worden. Maar toen zij tijdens het noviciaat in het Keulse klooster fysiek ongeschikt bleek voor het kloosterleven, keerde zij terug naar Wassenberg en begon daar aan een zelf uitgestippelde loopbaan in goede werken. Die zette zij na haar vaders dood (ca. 1623) in Roermond voort. Daar werd zij geestelijke maagd onder leiding van de jezuiten. In deze stad, die bij de Zuidelijke Nederlanden hoorde, kon het katholicisme in vrijheid beleden worden. Van Heilsbach maakte er naam als grondlegster van het voorbereidend catechismusonderwijs. Geïnspireerd door het voorbeeld van Keulse devotessen – te vergelijken met geestelijke maagden – onderwees zij samen met twee geestverwanten meer dan dertig kinderen uit arme gezinnen in de beginselen van het katholieke geloof. Voor de andere geestelijke maagden onder leiding van de jezuiten in Roermond fungeerde Van Heilsbach jarenlang als geestelijk leidsvrouw.

32 Een uitbeelding van Van Heilsbachs zogeheten 'gave der tranen': wanneer zij bad werd ze geestelijk zo ontroerd dat haar tranen rijkelijk vloeiden. Omdat sommigen dachten dat de duivel hiervoor verantwoordelijk was, maakte God op Agnes' verzoek haar tranen later onzichtbaar. Het portret staat in *Leven ende deughden* (1691).

Niet zozeer de literaire kwaliteit als wel de stichtelijke strekking verklaart vermoedelijk waarom Van Heilsbachs geschriften tijdens en na haar leven aftrek vonden onder collega-geestelijke maagden en priesters. In eerste aanleg waren haar notities bedoeld voor haar biechtvader. In zijn opdracht vervaardigde zij maandelijks zogenaamde gewetensrekeningen. Hierin deed zij behalve van alledaagse gebeurtenissen ook verslag van haar persoonlijke spirituele ontwikkeling. Op last van haar biechtvader ruimde zij veel plaats in voor bijzondere religieuze ervaringen: dromen, visioenen en inspraken waarin God, Christus, Maria of heiligen zoals Ignatius van Loyola zich aan haar openbaarden. Met deze egodocumenten gaf Van Heilsbach haar biechtvader een controle-instrument in handen, dat zijn toezicht op haar vergemakkelijkte. In haar (religieuze) doen en laten was zij als geestelijke maagd sterk afhankelijk van het oordeel en de goedkeuring van haar leidsman. Deze afhankelijkheid werd bevestigd door haar gewetensrekeningen, al moet daaraan worden toegevoegd dat zij in deze geschriften haar eigen aspiraties en voorstellingen niet per definitie ondergeschikt maakte aan de wensen en verwachtingen van haar biechtvader.

Haar kronieken van 'inwendige gesteldheid' vormden waarschijnlijk de basis voor haar spirituele autobiografie. Hieraan was zij tijdens haar laatste levensjaren begonnen op instigatie van haar toenmalige biechtvader, Simon van den Hove S.J. (1597-1641). De autograaf hiervan is vermoedelijk verloren gegaan. Van een eigentijdse kopie, vervaardigd door de geestelijke maagd Joanna van Randenraadt^o (1610-1684), is een fragment bewaard gebleven. Autograaf en afschrift(en?) deden vanaf het midden van de jaren veertig de ronde onder geestelijke maagden en jezuiten in de Zuidelijke Nederlanden en er ontsponnen zich discussies over het waarheidsgehalte ervan. Vermoedelijk vormde Van Randenraadts afschrift de basis van *Leven ende deughden vande weerdighe Agnes van Heilsbach gheestelycke dochter onder de bestieringhe der Societeit Jesu* (Antwerpen: Michiel Cnobbaart, 1691), dat anoniem door de jezuïet Daniël Huysmans (1643-1704) werd gepubliceerd. Deze van stichtelijke bedoelingen doordrenkte weergave van het leven van Agnes van Heilsbach is dus gebaseerd op ingrediënten die door de hoofdpersoon zelf zijn aangeleverd.

In gewetensrekeningen, spirituele autobiografie en gedrukte levensbeschrijving domineren verslagen van gebed, meditatie, kerkgang en communie, maar ook de weergave van allerlei visuele en auditieve ingevingen. De autodidacte Van Heilsbach was vermoedelijk betrekkelijk belezend; zelf refereert zij bijvoorbeeld aan het werk van de middeleeuwse mystica Geertruid van Helfta († 1301/1302). De door haar gebruikte retoriek en metaforiek getuigt ook van invloed van het werk van Teresa van Avila.

[Titelloos] *Fragmenten uit de spirituele autobiografie (ongedateerd)*

a. Hoe een dergelijk werk te schrijven zonder de taal van de biechtvader machtig te zijn

[Zonder titel]

a. Mijnen biechtvader ontbood mij eens ende zeide ik most hem het binnenste van mijn hert zeggen, wat daar al gepasseerd ware, ende nog passeren zou. Ik werd hiervan zeer benauwd, want mij docht dat mij dat onmeugelijk was te doen [...] Zijn eerwaarde dede mij schrijven ende ik schreef hoogduits, dat en kost hij niet lezen. Hij zeide mij: 'gaat en bidt uwen H. Engel, dat hij u leer schrijven dat ik het lezen kan.' Ik gink met een vast betrouwen ende bad Hem, ende ik stelde die penne te werk, ende schreef gelijk ik nog doe al is 't zo kwaden taal [...] Hij stelde mij van alle dagen te schrijven wat van den morgen tot den avond, ja des

nachts ook in mijn ziel passeren zou, hetwelk ik dee deur die hulp van God Almachtig.

b. Onderwijswerk

b. Ik zag achter straten zo veel arme kinderen, ongeschikt ende ongetogen¹ gaan; hiertoe kreeg ik groten trek om die te onderwijzen, ende in den catechismus te brengen, hetwelk ik tot Keulen gezien had dat die geestelijke dochters deden. Ik bad er mijnen biechvader om al dikwijls; hij zeide hij zou hem beraden; zo ten lesten hij consenteerde 't, ik kreeg nog twee dochters daartoe [...] Wij elk begosten met twaalven eerst, ende daarnaar vermeerdenden 't al. Wij gingen van huis tot huis daar wij dochten dat die armen woonden, ende leerden ze elk in zijn [doorgestreept: ons] huis, ende omtrent een ure dat den catechismus beginnen zou, gingen wij met die kinders derrewaarts; dit was mij leven ja enen hemel.

1 onopgevoed

Bron

Redemptoristenklooster Roermond, Speciaal Archief Onze Lieve Vrouw in 't Zand, inv. nr. A. pl. 7, GG 11.
Ongepagineerd.

Literatuur

Marit Monteiro, *Geestelijke maagden. Leven tussen klooster en wereld in Noord-Nederland gedurende de zeventiende eeuw*. Hilversum 1996. Hoofdstuk IV en V. Bijlage V bevat een overzicht van de handschriften.

MM